

INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER
THAILAND

NOBLE
EDUCATION
PUBLISHER

PKP

PUBLIC
KNOWLEDGE
PROJECT

OJS

OPEN
JOURNAL
SYSTEMS

Buddho Journal

<https://so13.tci-thaijo.org/index.php/Buddho>

ISSN: 3057-1200 (ONLINE)

The Perspective of Religions Before and During the Buddhist Era

โลกทัศน์ของศาสนาก่อนและยุคพุทธกาล

Author & Corresponding Author*

1. Piyapong Dhammarato*

ปิยพงษ์ ธรรมรโต

Affiliation:

1. Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Email: piyapong.dham@gmail.com

Article history:

Received: 02/11/2023, Revised: 15/12/2023,

Accepted: 28/12/2023, Available online: 01/01/2024

How to Cite:

Dhammarato, P. P. (2024). The Perspective of Religions Before and During the Buddhist Era. *Buddho Journal*, 3(1), 21-30.

Academic Review Articles

The Perspective of Religions Before and During the Buddhist Era

Piyapong Dhammarato*

โลกทัศน์ของศาสนา ก่อนและยุคพุทธกาล

ปิยพงษ์ ธรรมรัต*

Abstract

This article aims to study and analyze the religious perspectives before and during the Buddhist era to understand the development of religious concepts in ancient India. It compares the beliefs, teachings, and practices of various religions that influenced Indian society before the emergence of Buddhism, such as Brahmanism-Hinduism, Ajivika, and the philosophies of heterodox ascetics. Additionally, it examines the changes that occurred following the proclamation of the Buddha's teachings. The study reveals that pre-Buddhist religious perspectives emphasized the caste system, sacrificial rituals, and the concept of an eternal soul (Atman). In contrast, Buddhism introduced distinct concepts such as Anatta (non-self), Tilakkhana (Three Marks of Existence), and the Noble Eightfold Path, which challenged existing beliefs and led to significant social and spiritual transformations. This research thus provides insights into the evolution of religions in ancient India and the influence of Buddhism on religious thought and society of that time.

Keywords: Pre-Buddhist Religions, Buddhism, Religious Perspectives, Ancient India, Brahmanism-Hinduism

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาและวิเคราะห์โลกทัศน์ของศาสนาก่อนและในยุคพุทธกาล เพื่อทำความเข้าใจพัฒนาการของแนวคิดทางศาสนาในอินเดียโบราณ ศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อ คำสอน และแนวปฏิบัติของศาสนาต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อสังคมอินเดียก่อนการอุบัติขึ้นของพระพุทธศาสนา เช่น ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ลัทธิอาชีวกะ และแนวคิดของนักบวชนอกระบบ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหลังการประกาศพระศาสนาของพระพุทธเจ้า ผลการศึกษาพบว่า โลกทัศน์ทางศาสนาก่อนพุทธกาลให้ความสำคัญกับระบบวรรณะ การบูชาัญญ และแนวคิดเกี่ยวกับอาตมันหรือจิตวิญญาณถาวร ในขณะที่พระพุทธศาสนาได้นำเสนอแนวคิดที่แตกต่าง เช่น อนัตตา ไตรลักษณ์ และมรรคมีองค์แปด ซึ่งทำลายความเชื่อเดิมและนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางสังคมและจิตวิญญาณ งานวิจัยนี้จึงช่วยให้เข้าใจวิวัฒนาการของศาสนาในอินเดียโบราณ และอิทธิพลของพระพุทธศาสนาต่อแนวคิดและสังคมในยุคหนึ่ง

คำสำคัญ: ศาสนาก่อนพุทธกาล, พระพุทธศาสนา, โลกทัศน์ทางศาสนา, อินเดียโบราณ, พราหมณ์-ฮินดู

บทนำ

ศาสนาเป็นองค์ประกอบสำคัญของสังคมมนุษย์ที่มีบทบาทในการกำหนดค่านิยม ศิลธรรม และโครงสร้างทางสังคม (Smith, 2009) ในบริบทของอินเดียโบราณ ก่อนการอุบัติขึ้นของพระพุทธศาสนา ศาสนาหลักที่มีอิทธิพลต่อสังคมได้แก่ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งมีพื้นฐานอยู่บนคัมภีร์พระเวท ระบบวรรณะ และพิธีกรรมบูชาัญญ (Olivelle, 1998) นอกจากนี้ ยังมีแนวคิดของลัทธิอาชีวกะและนักบวชนอกระบบที่เสนอทัศนะเกี่ยวกับการหลุดพ้นที่แตกต่างจากแนวคิดของพราหมณ์ (Bronkhorst, 2007) การเกิดขึ้นของพระพุทธศาสนาในศตวรรษที่ 6 ก่อนคริสต์ศักราช ถือเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญของระบบความเชื่อทางศาสนาในอินเดีย พระพุทธเจ้าทรงเสนอแนวคิดใหม่เกี่ยวกับความทุกข์ (ทุกข์, Dukkha) อนัตตา (Anatta) และมรรคมีองค์แปด (The Noble Eightfold Path) ซึ่งทำลายระบบวรรณะและแนวคิดเรื่องอาตมันของพราหมณ์ (Gethin, 1998) การปฏิเสศพิธีกรรมบูชาัญญ และการเน้นแนวทางการปฏิบัติเพื่อการตรัสรู้ ส่งผลให้พระพุทธศาสนาได้รับความนิยมและแพร่หลายไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ของชมพูทวีป (Wynne, 2010) ดังนั้น การศึกษาโลกทัศน์ของศาสนาก่อนและในยุคพุทธกาลจะช่วยให้เข้าใจพัฒนาการของแนวคิดทางศาสนาและการเปลี่ยนแปลงของสังคมอินเดียในยุคหนึ่ง งานวิจัยนี้มุ่งเน้นการวิเคราะห์แนวคิดหลักของศาสนาต่าง ๆ ที่มีบทบาทในอินเดียโบราณ และเปรียบเทียบอิทธิพลของพระพุทธศาสนาต่อแนวความคิดทางศาสนาในช่วงเวลาดังกล่าว การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาแนวคิดหลักของศาสนาต่าง ๆ ที่มีบทบาทในอินเดียโบราณ และเปรียบเทียบอิทธิพลของพระพุทธศาสนาต่อแนวความคิดทางศาสนาในช่วงเวลาดังกล่าว

แนวคิดเรื่องอัตตากับอนัตตาในปรัชญาพุทธศาสนา

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีแนวคิดเกี่ยวกับ “อาตมัน” (Atman) หรือจิตวิญญาณถาวร ซึ่งเชื่อมโยงกับแนวคิดเรื่อง “พรหมัน” (Brahman) และการเวียนว่ายตายเกิด (Samsara) ตามหลักคำสอนของคัมภีร์อุปนิษัท (Olivelle, 1998) ในขณะที่พระพุทธศาสนานำเสนอแนวคิด “อนัตตา” (Anatta) ซึ่งปฏิเสธการมีอยู่ของอัตตถาวร และชี้ให้เห็นถึงสภาพที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอของสรรพสิ่ง (Gethin, 1998) แนวคิดนี้ส่งผลกระทบต่อโครงสร้างทางศาสนาและสังคม โดยลดความสำคัญของพิธีกรรมทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับอาตมัน และให้ความสำคัญกับปัญญาและการปฏิบัติธรรมเพื่อการหลุดพ้นแทน หนึ่งในคำสอนที่ลึกซึ้งและเป็นเอกลักษณ์ของพุทธศาสนาคือแนวคิดเรื่องอนัตตา ซึ่งตรงข้ามกับแนวคิด อัตตา แนวคิดนี้ท้าทายความเชื่อดั้งเดิมเกี่ยวกับการมีอยู่ของ “ตัวตน” ที่ถาวร บทความนี้จะสำรวจแนวคิดดังกล่าวผ่านพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถา

1. แนวคิดเรื่องอัตตาในปรัชญาอินเดียโบราณ ก่อนที่จะกล่าวถึงแนวคิดอนัตตาในพุทธปรัชญา จำเป็นต้องเข้าใจแนวคิดเรื่องอัตตา (Ātman) ซึ่งเป็นแกนกลางของปรัชญาอินเดียโบราณ โดยเฉพาะในศาสนาฮินดู แนวคิดนี้มีรากฐานมาจากคัมภีร์อุปนิษัท (Upanishads) ซึ่งเป็นวรรณกรรมปรัชญาสำคัญของศาสนาฮินดูที่กล่าวถึงธรรมชาติของอัตตาและความสัมพันธ์กับพรหมัน (Brahman) กล่าวถึง อนัตตา ควรเข้าใจแนวคิด อัตตา ในศาสนาฮินดู โดยเฉพาะใน อุปนิษัท เช่น พรหทารณยกะ อุปนิษัท (1.4.10) และ ฉานทกยะ อุปนิษัท (6.8.7) (Bṛhadāraṇyaka Upanishad (1.4.10) and Chāndogya Upanishad (6.8.7) ที่กล่าวว่าอัตตาเป็นอมตะ และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพรหมัน ซึ่งเป็นแนวคิดที่เป็นรากฐานของความเชื่อเรื่องสังสารวัฏและโมกษะ ใน พรหทารณยกะ อุปนิษัท (Bṛhadāraṇyaka Upanishad) 1.4.10 ได้กล่าวว่า "อาตมัน (อัตตา) นี้คือพรหมัน อันเป็นอมตะ ไม่มีความแตกต่างจากพรหมัน" (Olivelle, 1996, p. 15) ซึ่งสะท้อนให้เห็นแนวคิดที่ว่าอัตตามีใช้สิ่งแยกขาดจากสังขารสูงสุด แต่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพรหมัน ซึ่งเป็นภาวะสูงสุดของความเป็นจริง ใน ฉานทกยะ อุปนิษัท (Chāndogya Upanishad) 6.8.7 ก็ได้กล่าวถึงแนวคิด "ตัต ตว อสิ" (Tat Tvam Asi) ซึ่งแปลว่า "นั่นคือเจ้า" (Radhakrishnan, 1953, 272) โดยแนวคิดนี้ชี้ให้เห็นว่าจิตวิญญาณของแต่ละบุคคล (อัตตา) เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับสังขารสูงสุด (พรหมัน) ซึ่งหมายถึงการตระหนักรู้ในสังขารที่นำไปสู่โมกษะ (Mokṣa) หรือการหลุดพ้นจากสังสารวัฏ (Saṃsāra) อัตตาในปรัชญาอุปนิษัทจึงเป็นสิ่งอมตะ (Eternal) และมีใช้เพียงตัวตนทางกายภาพเท่านั้น แต่เป็นแก่นแท้ของสรรพสิ่งและการตระหนักรู้อัตตาแท้จริง (Self-realization) นั้นเป็นเป้าหมายสำคัญของการบรรลุโมกษะ ความเชื่อนี้ส่งอิทธิพลต่อแนวคิดเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดในศาสนาฮินดูและอินเดียโบราณโดยรวม

2. พุทธศาสนากับแนวคิดอนัตตา แนวคิดเรื่อง อนัตตา (Anattā) เป็นหลักคำสอนสำคัญในพุทธศาสนา ซึ่งแตกต่างจากปรัชญาอินเดียโบราณที่เน้นแนวคิดเรื่องอัตตา (Ātman) พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธแนวคิดที่ว่าอัตตาหรือแก่นแท้ของตัวตนที่เที่ยงแท้ถาวร โดยทรงชี้ให้เห็นว่าขันธห้า (Pañcakkhandhā) ซึ่งเป็นองค์ประกอบของชีวิตมนุษย์ ได้แก่ รูป (Rūpa) เวทนา (Vedanā) สัญญา (Saṅkhā) สังขาร (Saṅkhārā) และวิญญาณ (Viññāṇa) ล้วนเป็นอนัตตา ไม่มีสิ่ง

ใดที่สามารถเรียกได้ว่าเป็น "ตัวตนที่แท้จริง" ใน อนัตตลักขณสูตร (Anattalakkhaṇa Sutta, SN 22.59) พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า "รูปไม่ใช่ตัวตน... หากรูปเป็นตัวตน รูปจะไม่เป็นไปเพื่อความทุกข์... แต่เพราะรูปไม่ใช่ตัวตน จึงเป็นไปเพื่อความทุกข์" (Bodhi, 2000, 901) ข้อความนี้สะท้อนให้เห็นว่าองค์ประกอบของมนุษย์ไม่ใช่สิ่งที่เราควบคุมได้โดยสมบูรณ์ และเนื่องจากขันธทั้งห้าล้วนแปรเปลี่ยนอยู่เสมอ การยึดมั่นว่าเป็นตัวตนจึงนำไปสู่ทุกข์ หลักอนัตตายังปรากฏชัดใน ธัมมปท (Dhammapada) ข้อ 277-279 ซึ่งระบุว่า "สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง เมื่อเห็นดังนี้ ด้วยปัญญา ย่อมหมดกิเลส นี่เป็นทางสู่ความบริสุทธิ์" (Thanissaro, 1997: 85) แสดงให้เห็นว่าการตระหนักรู้ถึงอนัตตา เป็นกุญแจสำคัญในการหลุดพ้นจากทุกข์และบรรลุนิพพาน (Nibbāna) การปฏิเสธแนวคิดอัตตาของพุทธศาสนานี้ เป็นการปฏิวัติทางความคิดในอินเดียโบราณ เนื่องจากแนวคิดเรื่องอัตตาเป็นศูนย์กลางของศาสนาฮินดูและปรัชญาอุปนิษัท อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าไม่ได้ปฏิเสธเพียงแนวคิดเรื่องอัตตาเท่านั้น แต่ยังทรงเน้นว่าไม่มีสิ่งใดในโลกนี้ที่เป็นแก่นแท้หรือมีตัวตนอันคงที่ นำไปสู่แนวคิดไตรลักษณ์ (Tilakkhaṇa) อันประกอบด้วย อนิจจตา (Anicca – ความไม่เที่ยง) ทุกขตา (Dukkha – ความเป็นทุกข์) และอนัตตา (Anattā – ความไม่มีตัวตน) ซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของพุทธปรัชญา

3. ผลกระทบของอนัตตต่อการปฏิบัติ แนวคิด อนัตตา มีผลต่อแนวทางจริยธรรมและสมาธิ เพราะช่วยลดความยึดมั่น ถือมั่น และนำไปสู่ นิพพาน อรรถกถา วิสุทธิมรรค อธิบายว่า วิปัสสนากรรมฐานช่วยให้เข้าใจอนัตตาโดยตรง แนวคิด อนัตตา (Anattā) ไม่เพียงแต่เป็นหลักปรัชญาสำคัญของพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังส่งผลโดยตรงต่อการปฏิบัติธรรม ทั้งในด้านจริยธรรม (Sīla) สมาธิ (Samādhi) และปัญญา (Paññā) ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของไตรสิกขา (Ti-sikkhā) ที่นำไปสู่การบรรลุนิพพาน (Nibbāna) 1) ผลต่อจริยธรรม (Sīla) หลักอนัตตาช่วยลดความยึดมั่นถือมั่นในตัวตน (Atta-ditṭhi) ซึ่งเป็นรากเหง้าของกิเลส เช่น โลภะ (Lobha) โทสะ (Dosa) และโมหะ (Moha) เมื่อบุคคลเข้าใจว่าไม่มี "ตัวตนที่แท้จริง" ก็จะลดความเห็นแก่ตัว ลดการยึดติดในอัตตาของตนเองและผู้อื่น ซึ่งช่วยส่งเสริมความเมตตา (Mettā) และการปฏิบัติศีลให้บริสุทธิ์ 2) ผลต่อสมาธิ (Samādhi) ในการปฏิบัติสมาธิ แนวคิดอนัตตาช่วยให้จิตเป็นกลางและไม่ยึดติดกับอารมณ์หรือประสบการณ์ทางจิตวิญญาณ พระพุทธเจ้าตรัสใน อนัตตลักขณสูตร (Anattalakkhaṇa Sutta, SN 22.59) ว่า "ขันธทั้งห้าล้วนเป็นอนัตตา" ซึ่งหมายความว่า แม้แต่ประสบการณ์ภายในที่เกิดขึ้นระหว่างสมาธิก็ไม่ควรถูกยึดมั่นว่าเป็นของตนเอง (Bodhi, 2000: 901) การมีทัศนคติแบบนี้ช่วยให้ผู้ปฏิบัติหลุดพ้นจากความยึดมั่นในสมาธิ และเข้าสู่สมาธิที่บริสุทธิ์ยิ่งขึ้น 3) ผลต่อปัญญา (Paññā) และวิปัสสนา (Vipassanā) การเจริญวิปัสสนากรรมฐาน (Vipassanā Bhāvanā) เป็นแนวทางหลักที่ช่วยให้เข้าใจอนัตตาโดยตรง วิสุทธิมรรค (Visuddhimagga) อรรถกถาอธิบายว่า "เมื่อพิจารณาขันธห้าโดยแยกคาย่อมเห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา" (Buddhaghosa, 2010: 512) การเห็นขันธทั้งห้าเป็นอนัตตาจะช่วยลดอัตตาทิฏฐิ (Atta-ditṭhi) และนำไปสู่ความหลุดพ้นจากทุกข์ 4) ผลต่อการบรรลุนิพพาน (Nibbāna) การตระหนักรู้ในอนัตตาทำให้ผู้ปฏิบัติไม่ยึดติดในตนเองหรือสิ่งใดในโลก เมื่อหมดสิ้นต้นเหตุและอวิชชา บุคคลก็จะ

สามารถหลุดพ้นจากสังสารวัฏและบรรลุนิพพานได้ ดังที่ปรากฏใน ธัมมปท (Dhammapada) ข้อ 279 ว่า "เมื่อเห็นอนัตตาด้วยปัญญา ย่อมละกิเลสได้ นี่คือทางสู่ความบริสุทธิ์" (Thanissaro, 1997: 85) แนวคิดอนัตตามีผลกระทบต่อการศึกษาปฏิบัติธรรมในทุกมิติ ตั้งแต่จริยธรรม สมาธิ ไปจนถึงปัญญา การเข้าใจและตระหนักรู้อนัตตาทำให้เกิดปัญญาที่ช่วยให้พ้นจากทุกข์และนำไปสู่ความหลุดพ้น ดังนั้น การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานจึงเป็นวิธีที่ช่วยให้ผู้ปฏิบัติสัมผัสแนวคิดว่าอนัตตาได้โดยตรง คำสอนเรื่อง อนัตตา เป็นหลักการที่แตกต่างจากปรัชญาอินเดียแบบดั้งเดิม พระไตรปิฎกระบุชัดเจนว่าพระพุทธเจ้าไม่ยอมรับการมีอยู่ของอนัตตา และชี้ให้เห็นถึงไตรลักษณ์เป็นหนทางแห่งการพ้นทุกข์

ระบบวรรณะและการปฏิเสธความเหลื่อมล้ำทางสังคม

ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูสนับสนุนระบบวรรณะ ซึ่งกำหนดบทบาททางสังคมตามชาติกำเนิด โดยเฉพาะพราหมณ์ในฐานะผู้ทำพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ และศูทรซึ่งอยู่ในชนชั้นต่ำสุด (Smith, 2009) ในทางตรงกันข้ามพระพุทธศาสนาปฏิเสธความเชื่อที่ว่าชาติกำเนิดเป็นตัวกำหนดความบริสุทธิ์หรือความสามารถทางจิตวิญญาณ พระพุทธเจ้าทรงสอนว่า "บุคคลไม่ได้เป็นพราหมณ์ด้วยกำเนิด แต่เป็นพราหมณ์ด้วยการกระทำ" (Wynne, 2010) ทำให้ศาสนาพุทธเป็นทางเลือกที่เปิดกว้างแก่ทุกคนชั้น และได้รับการยอมรับจากกลุ่มชนชั้นต่ำและพ่อค้าผู้ต้องการระบบศาสนาที่เสมอภาคมากขึ้น ระบบวรรณะและการปฏิเสธความเหลื่อมล้ำทางสังคมในพุทธศาสนา มีดังนี้

1. ระบบวรรณะในสังคมอินเดียโบราณ ระบบวรรณะ (Varna System) เป็นโครงสร้างทางสังคมที่สำคัญในอินเดียโบราณ ซึ่งแบ่งชนชั้นออกเป็นสี่วรรณะหลัก ได้แก่

- 1) พราหมณ์ (Brāhmaṇa) – นักบวชและปัญญาชน
- 2) กษัตริย์ (Kṣatriya) – นักรบและผู้ปกครอง
- 3) แพศย์ (Vaiśya) – พ่อค้าและเกษตรกร
- 4) ศูทร (Śūdra) – ผู้ใช้แรงงาน

โครงสร้างนี้มีลักษณะปิด โดยกำหนดสถานะทางสังคมจากกำเนิดและจำกัดโอกาสในการเปลี่ยนแปลงสถานะของบุคคล นอกจากนี้ ยังมีชนชั้นที่ต่ำกว่าวรรณะทั้งสี่ คือ "จัณฑาล" (Caṇḍāla) หรือ "อติศูทร" (Atiśūdra) ซึ่งถูกมองว่าเป็นผู้ต่ำต้อยและมักถูกกีดกันออกจากสังคม

2. พุทธศาสนากับการปฏิเสธระบบวรรณะ พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธแนวคิดเรื่องระบบวรรณะและความเหลื่อมล้ำทางสังคมอย่างชัดเจน โดยเน้นว่า ความประเสริฐของบุคคลไม่ได้ขึ้นอยู่กับชาติกำเนิด แต่ขึ้นอยู่กับกรกระทำและศีลธรรมของตนเอง ใน อัคคัณฺณสูตร (Aggaṅga Sutta, DN 27) พระองค์ตรัสว่า "บุคคลไม่ได้เป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิด แต่เป็นพราหมณ์เพราะการประพฤติชอบธรรม" (Walshe, 1995: 409) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาถือว่าคุณค่าของมนุษย์ขึ้นอยู่กับศีลธรรม ไม่ใช่ชาติกำเนิด นอกจากนี้ ใน วัสสสูตร (Vasala

Sutta, SN 1.7) พระองค์ตรัสว่า "บุคคลไม่ได้เป็นคนจันฑาลเพราะกำเนิด แต่เป็นเพราะการกระทำที่ชั่วร้าย" (Bodhi, 2000: 103) ซึ่งเป็นการปฏิเสธความเชื่อที่ว่าสถานะทางสังคมของบุคคลถูกกำหนดโดยกำเนิดโดยสิ้นเชิง

3. การเปิดโอกาสทางสังคมและศาสนา พระพุทธศาสนายังเปิดโอกาสให้บุคคลทุกชนชั้นสามารถบวชและเข้าถึงความรู้ทางธรรมได้อย่างเท่าเทียมกัน ในพุทธกาล มีหลายกรณีที่พระพุทธเจ้าทรงบวชให้กับผู้ที่มาจากชนชั้นต่ำ เช่น พระอุปาลีเถระ (Upāli Thera) ซึ่งเคยเป็นช่างตัดผมในวรรณะศูทร แต่ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านพระวินัย พระสุภทัตถาจันฑาล (Subhadda Caṇḍāla) ผู้ที่ได้รับโอกาสฟังธรรมและปฏิบัติจนบรรลุธรรม พุทธศาสนาจึงมีบทบาทสำคัญในการลดทอนความเหลื่อมล้ำทางสังคม และส่งเสริมแนวคิดเรื่องความเสมอภาคโดยเน้นศีลธรรมและปัญญาเป็นเกณฑ์ในการประเมินค่าของบุคคล

4. ผลกระทบต่อสังคมอินเดียและแนวคิดทางจริยธรรม แม้ว่าระบอบวรรณะยังคงมีอิทธิพลในอินเดีย แต่แนวคิดของพุทธศาสนาได้มีบทบาทสำคัญในการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของสังคมเกี่ยวกับความเสมอภาค โดยเฉพาะในยุคของพระเจ้าอโศกมหาราช (Aśoka the Great) ซึ่งได้นำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการปกครอง และสนับสนุนแนวคิดเรื่องการปฏิบัติต่อประชาชนอย่างเท่าเทียม นอกจากนี้ หลักการของพุทธศาสนายังเป็นแรงบันดาลใจให้กับขบวนการต่อต้านวรรณะในยุคสมัยใหม่ เช่น ขบวนการพุทธศาสนาของ ดร. บี. อาร์. อัมเบดการ์ (B.R. Ambedkar) ซึ่งนำพาชาวอินเดียวรรณะต่ำเปลี่ยนมานับถือพุทธศาสนาเพื่อลดการเลือกปฏิบัติทางสังคม พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ปฏิเสธแนวคิดเรื่องระบอบวรรณะและเน้นความเสมอภาคของมนุษย์โดยอิงศีลธรรมและปัญญาเป็นหลัก คำสอนของพระพุทธเจ้าในเรื่องนี้ไม่เพียงแต่ส่งผลต่อพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังมีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมของอินเดียในอดีตและปัจจุบัน

แนวทางปฏิบัติทางศาสนา: พิธีกรรมบูชาญกับการปฏิบัติภาวนา

ในยุคก่อนพุทธกาล ศาสนาพราหมณ์เน้นพิธีกรรมบูชาญ (Yajna) เพื่อบูชาเทพเจ้าและแสวงหาพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ (Bronkhorst, 2007) การปฏิบัติดังกล่าวต้องอาศัยพราหมณ์เป็นสื่อกลางและเกี่ยวข้องกับค่าใช้จ่ายสูง ในขณะที่พระพุทธศาสนามุ่งเน้นการปฏิบัติภาวนา ศีล สมาธิ และปัญญา เพื่อบรรลุการหลุดพ้นจากทุกข์ด้วยตนเองโดยไม่ต้องพึ่งพาพิธีกรรมซับซ้อน (Gethin, 1998) การเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้พระพุทธศาสนาเป็นที่นิยมในหมู่ผู้แสวงหาความหมายทางจิตวิญญาณที่เรียบง่ายและเป็นอิสระจากระบบนักบวชของพราหมณ์ แนวทางปฏิบัติทางศาสนา: พิธีกรรมบูชาญกับการปฏิบัติภาวนา

1. พิธีกรรมบูชาญในศาสนาพราหมณ์ ก่อนพุทธกาล ศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูยุคเวทเน้นการประกอบบูชาญ (Yajña) หรือพิธีบูชาญ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการปฏิบัติทางศาสนา การบูชาญมีวัตถุประสงค์เพื่อบูชาเทพเจ้า เช่น พระอินทร์ (Indra), พระอัคนี (Agni) และพระวรุณ (Varuṇa) รวมถึงเพื่อขอพรให้ได้รับความมั่งคั่ง อำนาจ และความสุขในชีวิตนี้และชีวิตหน้า (Bronkhorst, 2007) พิธีกรรมบูชาญต้องอาศัยพราหมณ์เป็นผู้

ประกอบพิธี เนื่องจากเชื่อกันว่าพราหมณ์เป็นชนชั้นเดียวที่มีสิทธิ์ทำพิธีกรรมเหล่านี้อย่างถูกต้องตามคัมภีร์พระเวท (Vedas) โดยกระบวนการบูชาয়ัญมักเกี่ยวข้องกับการถวายสัตว์ เครื่องสังเวท และการสวดมนต์ด้วยมนตราโบราณ เช่น ฤคเวท (R̥gveda) และ ยชุรเวท (Yajurveda) (Flood, 1996) พิธีกรรมเหล่านี้มีต้นทุนสูงและจำกัดเฉพาะชนชั้นสูง ซึ่งนำไปสู่ความไม่พอใจของชนชั้นล่างที่ไม่สามารถเข้าถึงศาสนาได้อย่างเท่าเทียม

2. การปฏิเสศพิธีกรรมบูชาয়ัญและแนวทางของพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้วิพากษ์วิจารณ์พิธีกรรมบูชาয়ัญของพราหมณ์ โดยทรงชี้ให้เห็นว่า "ความบริสุทธิ์ทางศีลธรรมไม่ได้ขึ้นอยู่กับการบูชาয়ัญ แต่ขึ้นอยู่กับการทำของบุคคล" (Gombrich, 2009) ใน ฎุทนต์สูตร (Kūṭadanta Sutta, DN 5) พระองค์ตรัสว่า "พิธีบูชาয়ัญที่ยิ่งใหญ่ที่สุดคือการละเว้นจากความชั่วและการปฏิบัติเมตตา" (Walshe, 1995: 135) พระพุทธศาสนาเสนอแนวทางปฏิบัติที่เรียบง่ายและเข้าถึงได้โดยทุกคน ซึ่งเน้นการปฏิบัติภาวนา ศีล สมาธิ และปัญญา ดังปรากฏใน ไตรสิกขา (Ti-sikkhā) ศีล (Sīla) – การรักษาศีล 5 หรือ 8 เพื่อสร้างความบริสุทธิ์ทางศีลธรรม สมาธิ (Samādhi) – การฝึกสมาธิภาวนา เช่น อานาปานสติ (Ānāpānasati) เพื่อให้จิตสงบ และ ปัญญา (Paññā) – การเจริญวิปัสสนา (Vipassanā) เพื่อให้เกิดปัญญาที่แจ้งในไตรลักษณ์ หลักการนี้แสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาเน้น การพึ่งพาตนเอง และการปฏิบัติโดยตรง เพื่อบรรลุมรรคผลพ้นจากทุกข์ โดยไม่ต้องพึ่งพานักบวชหรือพิธีกรรมที่ซับซ้อน

3. ผลกระทบต่อสังคมและความนิยมของพระพุทธศาสนา การที่พระพุทธศาสนาเสนอแนวทางการปฏิบัติที่ไม่ขึ้นกับระบบวรรณะ ทำให้ได้รับความนิยมอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในหมู่ชนชั้นล่างและผู้ที่ต้องการแสวงหาความหมายทางจิตวิญญาณที่ไม่ขึ้นกับพิธีกรรม การปฏิเสศการบูชาয়ัญช่วยลดบทบาทของพราหมณ์ในสังคม และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทางศาสนาในยุคอินเดียบราหฺม นอกจากนี้ การเน้นการปฏิบัติภาวนายังช่วยพัฒนากระบวนการทางจิตที่นำไปสู่ความสงบและปัญญา ซึ่งแตกต่างจากศาสนาพราหมณ์ที่เน้นพิธีกรรมภายนอก แนวคิดนี้ยังส่งผลต่อพุทธศาสนาเถรวาทและมหายานในเวลาต่อมา โดยกลายเป็นพื้นฐานของแนวทางการปฏิบัติกรรมฐานในพุทธศาสนา การเปรียบเทียบระหว่างพิธีกรรมบูชาয়ัญของศาสนาพราหมณ์กับการปฏิบัติภาวนาในพระพุทธศาสนาแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางศาสนาและสังคมที่สำคัญ พระพุทธศาสนาได้เสนอแนวทางที่เน้นความเรียบง่าย การพึ่งพาตนเอง และการปฏิบัติโดยตรง ซึ่งนำไปสู่การลดบทบาทของพิธีกรรมที่ซับซ้อนและทำให้แนวทางนี้ได้รับความนิยมมากขึ้น

สรุป

จากการศึกษาวิเคราะห์โลกทัศน์ของศาสนาก่อนและในยุคพุทธกาล สามารถสรุปได้ว่า ศาสนาในอินเดียบราหฺมมีพัฒนาการที่ซับซ้อนและได้รับอิทธิพลจากความเชื่อดั้งเดิม ระบบสังคม และแนวคิดทางปรัชญา ศาสนาก่อนพุทธกาล เช่น ศาสนาพราหมณ์-ฮินดูและลัทธิอาชีวกะ มุ่งเน้นแนวคิดเรื่องวรรณะ การบูชาয়ัญ และความเชื่อในอาตมันหรือจิตวิญญาณที่ถาวร ในขณะที่พระพุทธศาสนาเสนอแนวคิดที่แตกต่างโดยเน้นอนัตตา ไตรลักษณ์

และแนวทางแห่งการดับทุกข์ผ่านมรรคมืองค์แปด การเปลี่ยนแปลงนี้ส่งผลต่อโครงสร้างสังคม ความเชื่อ และแนวทางปฏิบัติของผู้คนในยุคนั้นอย่างมีนัยสำคัญ แนวคิดทางศาสนาในอินเดียโบราณได้รับอิทธิพลอย่างมากจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งเน้นแนวคิดเรื่องอาตมัน ะบบวรรณะ และพิธีกรรมบูชายัญ อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาได้นำเสนอแนวคิดที่แตกต่างออกไป เช่น อนัตตา การปฏิเสธระบบวรรณะ และการปฏิบัติภาวนาเพื่อการหลุดพ้น ซึ่งท้าทายแนวคิดเดิมและมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและจิตวิญญาณในอินเดียยุคนั้น

ข้อเสนอแนะ

1. การศึกษาเชิงลึกเกี่ยวกับอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู – ควรมีการศึกษาข้อมูลเชิงเปรียบเทียบเกี่ยวกับพัฒนาการของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูกับพุทธศาสนาในช่วงเวลาดังกล่าว เพื่อให้เข้าใจถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อวิวัฒนาการทางความคิดของทั้งสองศาสนา

2. การวิเคราะห์แนวคิดของนักบวชนอกระบบอย่างละเอียด – การศึกษาระบบความคิดของนักบวชนอกศาสนาหลัก เช่น ลัทธินิกายเซน นิกายเซน และสำนักปรัชญาอื่น ๆ ที่มีอิทธิพลในยุคนั้น จะช่วยให้เห็นภาพรวมของการเปลี่ยนแปลงทางศาสนาและปรัชญาในอินเดียโบราณ

3. การศึกษาผลกระทบทางสังคมจากแนวคิดพุทธศาสนา – ควรมีการวิเคราะห์เพิ่มเติมเกี่ยวกับบทบาทของพุทธศาสนาในการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคม โดยเฉพาะเรื่องระบบวรรณะ การเมือง และเศรษฐกิจ เพื่อให้เห็นถึงอิทธิพลของพุทธศาสนาต่อการพัฒนาสังคมอินเดียโบราณ

4. การนำแนวคิดพุทธศาสนามาปรับใช้ในปัจจุบัน – ศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้หลักคำสอนของพุทธศาสนา เช่น ไตรลักษณ์ และมรรคมืองค์แปด ในการแก้ไขปัญหาสังคมและพัฒนาคุณภาพชีวิตในปัจจุบัน

องค์ความรู้จากการศึกษา

การศึกษานี้ได้สร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการของแนวคิดทางศาสนาในอินเดียโบราณ โดยเฉพาะการเปรียบเทียบโลกทัศน์ของศาสนา ก่อนและในยุคพุทธกาล โดยมีประเด็นสำคัญดังต่อไปนี้

1. โครงสร้างแนวคิดทางศาสนามาก่อนพุทธกาล ความเชื่อดั้งเดิมของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูมีรากฐานจากคัมภีร์พระเวท โดยเน้นแนวคิดเกี่ยวกับพรหมัน อาตมัน และระบบวรรณะ ซึ่งเป็นโครงสร้างหลักของสังคมอินเดียโบราณ

2. ศาสนานอกระบบ นักบวชนอกระบบ เช่น อาชีวกะ และนิครนถ์ มีแนวคิดทางปรัชญาและศาสนาที่แตกต่างจากศาสนาพราหมณ์ โดยมีความเห็นเกี่ยวกับกฎแห่งกรรม การบำเพ็ญตบะ และแนวคิดเรื่องอิสรภาพจากทุกข์ในรูปแบบที่แตกต่างกัน

3. พุทธศาสนาในฐานะปฏิรูปศาสนา พระพุทธเจ้าทรงนำเสนอคำสอนที่แตกต่างจากศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยมุ่งเน้นไปที่การพ้นทุกข์ผ่านการเข้าใจไตรลักษณ์ ปฏิเสธรอบบวรณะ และเสนอแนวทางแห่งความหลุดพ้นที่ไม่ต้องพึ่งพาพิธีกรรมและการบูชา

4. ผลกระทบของพุทธศาสนาต่อสังคมอินเดีย พุทธศาสนาทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านแนวคิดทางศาสนา และมีบทบาทสำคัญในการลดอิทธิพลของระบบวรรณะ ส่งเสริมความเสมอภาค และส่งผลต่อแนวคิดทางจริยธรรมและสังคมในยุคต่อมา องค์ความรู้เหล่านี้สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในเชิงวิชาการเพื่อการศึกษาศาสนาเปรียบเทียบ และสามารถช่วยให้เข้าใจถึงบทบาทของพุทธศาสนาในการพัฒนาสังคมและวัฒนธรรมอินเดียในอดีตและปัจจุบัน

References

- Bodhi, B. (2000). *The connected discourses of the Buddha: A translation of the Saṃyutta Nikāya*. Wisdom Publications.
- Bronkhorst, J. (2007). *Greater Magadha: Studies in the culture of early India*. Brill.
- Buddhaghosa. (2010). *The path of purification (Visuddhimagga)*. (B. Ñāṇamoli, Trans.). Buddhist Publication Society.
- Conze, E. (1967). *Buddhist thought in India*. University of Michigan Press.
- Flood, G. (1996). *An introduction to Hinduism*. Cambridge University Press.
- Gethin, R. (1998). *The foundations of Buddhism*. Oxford University Press.
- Gombrich, R. (2009). *What the Buddha thought*. Equinox.
- Ñāṇamoli, B. (1991). *The path of purification (Visuddhimagga)*. Buddhist Publication Society.
- Olivelle, P. (1996). *Upaniṣads*. Oxford University Press.
- Olivelle, P. (1998). *The early Upanishads: Annotated text and translation*. Oxford University Press.
- Radhakrishnan, S. (1953). *The principal Upaniṣads*. Harper & Brothers.
- Smith, H. (2009). *The world's religions*. HarperOne.
- Thanissaro, B. (1997). *The Dhammapada: A translation*. Access to Insight.
- Walshe, M. (1995). *The long discourses of the Buddha: A translation of the Dīgha Nikāya*. Wisdom Publications.
- Wynne, A. (2010). *The origin of Buddhist meditation*. Routledge.